

Ομηρικοί ήχοι. Καταγραφή, ταξινόμηση και σύγκριση των ηχητικών φαινομένων που περιγράφονται στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια

Ηλίας Παπαγεωργίου
Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ,
Κανάρη 8 Νέο Ψυχικό 15451
hlipap@teemail.gr

Φώτης Παπαγεωργίου
Ακαδημαϊκός Διευθυντής
Μητροπολιτικού Κολεγίου
Σωτήρος 1^Α, Πειραιάς 16535
fpapageorgiou@metropolitan.edu.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στα ομηρικά έπη πολλά ακουστικά φαινόμενα καταγράφονται με τέτοια σαφήνεια που μπορούμε να τα ταυτίσουμε με αντίστοιχά τους όπως περιγράφονται με επιστημονικούς όρους: Πρόσθεση ηχητικής πίεσης πολλών πηγών, εξασθένιση ηχητικής πίεσης, επικάλυψη από περιβαλλοντικό θόρυβο και αντήχηση. Η καταγραφή, εκτός από χρήσιμες πληροφορίες με ακουστικό, φιλολογικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον παρέχει τη δυνατότητα σύγκρισης: Στην Ιλιάδα κυριαρχεί η ένταση της φωνής και η επικάλυψη από τον θόρυβο της μάχης, ενώ αντίθετα η Οδύσσεια κυριαρχείται από αντήχηση Αυτό συμβαίνει επειδή η Ιλιάδα διαδραματίζεται στο ύπαιθρο ενώ η Οδύσσεια κυρίως σε εσωτερικούς χώρους. Οι ήχοι ακολουθούν αυτή τη διαφορά.

Homer's sounds Recording, classification and comparison of sound phenomena appearing in Iliad and Odyssey

ABSTRACT

In Homeric poems many acoustic phenomena are described with such clarity that we are able to identify them with equivalents that can be described with scientific terms: Summation of sound pressure level of many sources, attenuation of sound pressure level, masking of sound and reverberation. The classification, apart from useful information of acoustic, literal, and archaeological interest, provides also the possibility of comparison: Iliad is characterized by the loudness of human voice and it's masking by the battle noise, while the Odyssey is characterized by reverberation. This happens because Iliad takes place outdoors while Odyssey indoors. The described sound phenomena follow this difference.

Εισαγωγή

Διαβάζοντας τα ομηρικά έπη ο αναγνώστης εντυπωσιάζεται από τον πλούτο των ηχητικών περιγραφών που ακολουθούν την πλοκή. Οι οπτικές εικόνες συνδυάζονται με τις ηχητικές και ενισχύουν την αίσθηση που κάθε φορά παράγεται. Το ενδιαφέρον από ακουστικής απόψεως είναι πως οι ήχοι δεν περιορίζονται σε μια απλή καταγραφή. Αν και συχνά απαντώνται περιγραφές ήχων κάθε λογής, αυτό που κάνει εντύπωση είναι οι περιγραφές φαινομένων που σχετίζονται με τη λειτουργία του ήχου και τις ιδιότητές του καθώς παράγεται και διαδίδεται στον χώρο.

Πολλών ειδών ηχητικά φαινόμενα περιγράφονται, όχι προφανώς με επιστημονικό τρόπο και μαθηματικά μεγέθη, αλλά με αρκετή σαφήνεια, ώστε να μπορούμε να τα ταυτίσουμε με αντίστοιχά τους, όπως θα τα περιγράφαμε σήμερα με επιστημονικούς όρους: Πρόσθεση ηχητικής πίεσης πολλών πηγών, εξασθένιση ηχητικής πίεσης, επικάλυψη από περιβαλλοντικό θόρυβο, αντήχηση ή και άλλα όπως ο θόρυβος, η ένταση της ανθρώπινης φωνής και η καταληπτότητα ομιλίας. Οι περιγραφές δείχνουν πως ο ποιητής, όχι μόνο έδινε σημασία στους ήχους, αλλά είχε και μια στοιχειώδη αντίληψη για τη λειτουργία και τη διάδοση του ήχου.

Σε αρκετούς στίχους μέσα στα έπη διακρίνονται επαναλαμβανόμενα μοτίβα που αφορούν στον ήχο. Πρόκειται για ένα γενικότερο χαρακτηριστικό των ομηρικών επών: Συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις επαναλαμβάνονται για να περιγράψουν ίδια ή και διαφορετικά πρόσωπα ή γεγονότα. Κάποια από αυτά μας είναι τόσο γνωστά που τα χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας γλώσσα, όπως τα «έπεα πτερόεντα», δηλαδή τα λόγια των ηρώων που «πετάνε σαν τα πουλιά» (και δεν είναι λόγια αστόχαστα, όπως λανθασμένα χρησιμοποιούμε τον όρο σήμερα).

Στην εισήγηση καταγράφονται αποσπάσματα από το πρωτότυπο και γνωστές μεταφράσεις [1,2,3,4]. Τα ηχητικά φαινόμενα ταξινομούνται ανάλογα με το είδος τους.

1. Πρόσθεση σταθμών ηχητικής πίεσης και ένταση φωνής

Η πιο χαρακτηριστική ταύτιση ενός ηχητικού φαινομένου με το αντίστοιχό του στο ομηρικό κείμενο είναι η περιγραφή της έντασης της φωνής των ανθρώπων ή και των θεών ως αποτέλεσμα πρόσθεσης σταθμών ηχητικών πιέσεων πολλών πηγών. Η φιγούρα του Στέντορα, με τη «στεντόρεια» φωνή, απαντάται στην Ιλιάδα, όχι καθεαυτή, αλλά ως πρότυπο που το μιμείται μια θεά, η Αθηνά, φωνάζοντας με δυνατή φωνή σαν αυτόν (Ε.785):

Στέντορι εισαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνω,
ὄς τὸσον αὐδήσασχ' ὄσον ἄλλοι πενήκοντα

Κι έβγαλε τότε στεντόρεια φωνή,
την όψη παίρνοντας του Στέντορα, άφοβου και χαλκόφωνου,
που όταν αυτός βρυχάται είναι σαν να φωνάζουν όλοι μαζί πενήντα

Παρατηρούμε πως η ηχητική πίεση της φωνής περιγράφεται ως πρόσθεση ηχητικών πιέσεων πολλών πηγών ίσης στάθμης. Η «χαλκόφωνη» φωνή του Στέντορα ισοδυναμεί με εκείνη πενήντα ανδρών. Είναι γενικά γνωστό πως το

άθροισμα ηχητικών πιέσεων δεν γίνεται αναλογικά αλλά λογαριθμικά. (Δύο πηγές των 40 dB δεν έχουν ηχητική πίεση 80 dB). Για να δημιουργηθεί μια αισθητή διαφορά χρειάζεται να προστεθούν πολλές πηγές [5]. Αν θεωρήσουμε πως μια δυνατή ανδρική φωνή έχει ηχητική πίεση 70 dB και προσθέσουμε πενήντα φωνές, το αποτέλεσμα ισοδυναμεί με 87 dB.

$$L_{\text{ολ}} = 10 \log_{10}(\sum_i 10^{L_i/10})$$

$$\text{Για } i = 50 \text{ προκύπτει πως } L_{\text{ολ}} = 10 \log_{10}(50 \cdot 10^{70/10}) = 87 \text{ dB}$$

Ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει η σύγκριση μεταξύ της φωνής του Στέντορα και αυτής των θεών. Όταν ο Άρης ή ο Ποσειδώνας εμφανίζονται και φωνάζουν οι ίδιοι (χωρίς να παίρνουν ανθρώπινη μορφή) η φωνή τους ισοδυναμεί με εκείνη εννέα ή και δέκα χιλιάδων ανδρών μέσα στη μάχη (Ιλ. Ε860, Ξ148).

ὄ δ' ἔβραχε χάλκεος Ἄρης
ὄσσόν τ' ἔννεάχιλοι ἐπίαχον ἢ δεκάχιλοι
ἄνερες ἐν πολέμῳ ἔριδα ζυνάγοντες Ἄρηος

Η σύγκριση των προστιθέμενων φωνών κάνει εντύπωση στον αναγνώστη, Για να τονίσει τη διαφορά της θεϊκής με την ανθρώπινη φωνή ο ποιητής δεν προσθέτει διπλάσιο ή έστω δεκαπλάσιο αριθμό ανδρών σε σχέση με του Στέντορα, αλλά πολύ περισσότερους που αυξάνονται εκθετικά ($10.000=10^4$). Αν υπολογίσουμε με την ίδια εξίσωση το άθροισμα 10.000 πηγών, προκύπτει πως η ηχητική πίεση της φωνής του Άρη ή του Ποσειδώνα είναι 110 dB. Η διαφορά είναι εμφανής.

Μπορούμε να υποθέσουμε πως ο Όμηρος γνώριζε εμπειρικά πως η αύξηση της ηχητικής πίεσης δεν είναι ανάλογη της αύξησης του αριθμού των πηγών.

Επισημαίνεται πως η ηχητική πίεση από τις φωνές 10.000 ανδρών δεν υπολογίζεται με ακρίβεια από τον συγκεκριμένο τύπο, καθώς η διασπορά των πηγών διαφοροποιεί την απόσταση της εκάστοτε πηγής από τον δέκτη και άρα την ηχητική της πίεση. Σημειώνεται επίσης πως στην τελική ηχητική πίεση δεν συνυπολογίζονται οι ήχοι των όπλων, που ίσως να ενίσχυαν την ηχητική πίεση.

Αξίζει τέλος να σχολιαστεί πως αν και η διαφορά ανάμεσα στη φωνή των ανθρώπων και εκείνη των θεών είναι έντονη, μπορούσε να γίνει νοητή με ανθρώπινα μέτρα, αν και τα ξεπερνούσε, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τους θεούς τους. Για να δώσουμε μια τάξη μεγέθους, η ένταση της φωνής τους δεν ξεπερνούσε εκείνη ενός αεροπλάνου ή το ανώφλιο του πόνου [6].

2. Εξασθένιση ηχητικής πίεσης και καταληπτότητα ομιλίας

Η ανθρώπινη ή και η θεϊκή φωνή αποτελεί ένα στοιχείο που εμφανίζεται στο κείμενο με πολλούς τρόπους. Σε αρκετά σημεία επισημαίνεται η εξασθένισή της μέσα από το επαναλαμβανόμενο μοτίβο «ὄσσον τε γέγωνε βοήσας», που συνήθως μεταφράζεται ως «όσο εκεί που φτάνει ο ήχος ανθρώπου που φωνάζει». Το ενδιαφέρον της φράσης είναι η λέξη «γέγωνε». Το ρήμα «γεγωνέω» δεν σημαίνει απλά ακούω, αλλά «γίνομαι κατανοητός». Ο Αριστοτέλης [7] γράφει χαρακτηριστικά πως ο αέρας «διὰ τὸ ψαθυρὸς εἶναι οὐ γεγωνεῖ», δηλαδή δεν

παράγει ήχο που γίνεται καταληπτός με τρόπο που να βγάζει νόημα. Η υπαρξιακή σημασία που έδιναν οι αρχαίοι στον λόγο, ανάγει την ανθρώπινη φωνή σε μέτρο και εμβάτη μέσα από το οποίο μετριέται ο χώρος, δίνοντας κλίμακα στα ανθρώπινα συμβάντα. Η καταληπτότητα της ομιλίας είναι τόσο σημαντική που αποτελεί τμήμα του επαναλαμβανόμενου μοτίβου.

Η περιγραφή της εξασθένησης της φωνής, σε κάποια σημεία γίνεται με μια γνώση του τρόπου με τον οποίο λαμβάνει χώρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απομάκρυνση από το νησί του Πολύφημου. Ο Οδυσσεύς και οι σύντροφοί του, για να γλυτώσουν, μπαίνουν στο πλοίο και κάνουν γρήγορα κουπί. Αφού το πλοίο έχει απομακρυνθεί αρκετά από το νησί, αλλά τόσο «ὄσσον τε γέγωνε βοήσας» (Ι.473), ο ήρωας φωνάζει πως δεν είναι ο «Ούτις» (ο Κανένας) αλλά ο Οδυσσεύς ο γιος του Λαέρτη. Ο κύκλωπας τότε πετάει έναν βράχο που βρίσκει το καράβι λίγο μπροστά από την πλώρη και το κύμα που δημιουργείται το γυρίζει πίσω στην ακτή. Το καράβι γρήγορα τότε απομακρύνεται σε διπλάσια απόσταση (δix τόσσον ἄλα πρήσσοντες ἀπῆμεν). Παρά τον διπλασιασμό της απόστασης, η φωνή του Οδυσσεύα συνεχίζει να ακούγεται όταν ξαναφωνάζει με μίσος στον Πολύφημο. Ο δεύτερος βράχος που ρίχνει όμως ο κύκλωπας δεν μπορεί να φτάσει πια το πλοίο. Ο διπλασιασμός της απόστασης αντιστοιχεί στον τρόπο εξασθένησης της ηχητικής πίεσης, που γίνεται με λογαριθμικό τρόπο [8] και περιγράφεται πιο απλά με τον κανόνα του αντίστροφου τετραγώνου, σύμφωνα με τον οποίο έντονη μεταβολή (της τάξης των 6 dB) στην ηχητική πίεση, παρατηρείται όχι με μικρομεταβολές αλλά με διπλασιασμούς της απόστασης της πηγής από τον δέκτη.

Ο Όμηρος μέσα από το συγκεκριμένο μοτίβο μας δίνει μια τάξη μεγέθους για την κλίμακα του χώρου που λαμβάνουν χώρα τα τεκταινόμενα. Για παράδειγμα ο Οδυσσεύς, φτάνοντας στην πόλη των Φαιάκων, σταματά σε ένα άλσος που απέχει τόσο «ὄσσον τε γέγωνε βοήσας» (Οδ. Ζ.295). Δεν γνωρίζουμε την ηχητική πίεση της φωνής του, ούτε την τιμή του περιβαλλοντικού θορύβου στη συγκεκριμένη περιοχή και εποχή, ώστε να υπολογίσουμε την εξασθένηση της ηχητικής πίεσης. Συνεπώς δεν μπορούμε να βγάλουμε ακριβή συμπεράσματα για τις αποστάσεις τις οποίες σκιαγραφεί. Παρόλα αυτά μπορούμε να έχουμε μια τάξη μεγέθους, καθώς η κλίμακα της ανθρώπινης φωνής είναι της τάξης κάποιων δεκάδων ή ίσως εκατοντάδων μέτρων, όχι όμως χιλιομέτρων.

Το ίδιο μοτίβο απαντάται στη σκηνή των Σειρήνων (Οδ. Μ.185). Όταν το πλοίο του Οδυσσεύα απείχε «ὄσσον τε γέγωνε βοήσας», εκείνες άρχισαν το «λιγυρό», δηλαδή το «λιγυρόφθογγο», το «οξύφωνο» τραγούδι τους.

Η ένταση της φωνής των ανθρώπων και των θεών συνδέεται με αρκετούς ακόμα τρόπους με την εξασθένηση της ηχητικής πίεσης. Στην Ιλιάδα (Λ.005) η Έριδα φωνάζει από το πλοίο του Οδυσσεύα με «ανήκουστη στριγκιά φωνή» (ἠύσε θεά μέγα τε δεινόν) που έχει τέτοια ένταση που, αν και βρίσκεται στο μέσον του στρατοπέδου, ακούγεται μέχρι τα άκρα του. Δυστυχώς δεν έχουμε πληροφορίες για το μέγεθος του στρατοπέδου ώστε να υπολογίσουμε την αρχική ηχητική πίεση, παρά μόνο ίσως από το πλήθος των караβιών.

Η ανθρώπινη φωνή περιγράφεται με εξίσου γλαφυρούς όρους. Η φωνή του Αίαντα φτάνει μέχρι τον ουρανό (αἰθήρ ἴκανεν) (Ιλ. Ο.686), ενώ ο Οδυσσεύς, ο Διομήδης, ο Αχιλλέας ή και οι Τρώες βρωντοφωνάζουν τρομακτικά (σμερδαλέον εβόησε ή σμερδαλέα ἰάχων) (Οδ. Ω.537, Ιλ. Θ.94, Τ.041). Ο Διομήδης και ο Μενέλαος, άλλωστε, φημίζονται για την βροντερή ή τη βαριά φωνή τους (βοήν ἀγαθόν, Οδ. Ο.12, Ο.57, Ο.67, Ο. 92, Ιλ. Ζ.36, Ζ. 124, Θ.94, Ι. 696, Κ.220).

3. Επικάλυψη από περιβαλλοντικό θόρυβο

Όσο έντονη κι αν είναι, όμως, η φωνή των ηρώων και των θεών, ποτέ δεν καταφέρνει να ακούγεται παντού. Σε πολλά σημεία των επών οι ήχοι επικαλύπτονται από τον περιβαλλοντικό θόρυβο, όπως θα περιγράφαμε σήμερα το φαινόμενο της επικάλυψης (masking) ήχων ίδιου φάσματος, όταν υπάρχει διαφορά στην ηχητική πίεση και ο δυνατότερος επικαλύπτει τον πιο αδύνατο [9]. Οι ήρωες το γνωρίζουν αυτό και φωνάζουν δυνατά για να ακουστούν: «αὐτὰρ ὁ μακρὸν ἄυσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων» (βγάζει φωνή μεγάλη για να ακουστεί παντού) (Ιλ.Γ.82). Δεν τα καταφέρνουν πάντα όμως. Ειδικά στην Ιλιάδα, οι φωνές των ηρώων χάνονται από τον θόρυβο της μάχης (Ιλ. Μ.337)

Τεῦκρόν τε νέον κλισίηθεν ἰόντα
ἐγγύθεν· ἀλλ' οὐ πῶς οἱ ἔην βῶσαντι γεγωνεῖν·
τόσσος γὰρ κτύπος ἦεν, αὐτὴ δ' οὐρανὸν ἴκε

όμως δεν ήταν δυνατόν φωνάζοντας να τον ακούσουν,
εμπόδιζε ο ορυμαγδός της μάχης,
το βουητό που ανέβαινε στον ουρανό...

Ο Πάτροκλος σκοτώνεται από τον Έκτορα χάρις στον δόλο του Απόλλωνα που κρυμμένος μέσα σε πυκνή νεφέλη κατάφερε ώστε να μην τον πάρει «εκείνος είδηση να φτάνει μέσα στη βαβούρα» (Π.789). Η επικάλυψη από τον θόρυβο, άλλωστε, τρομάζει ακόμα και τους πιο δυνατούς και έμπειρους ρήτορες, τόσο ηχητικά όσο και ψυχικά. Στη σύναξη των Αχαιών, ο Αγαμέμνων επιχειρεί να απολογηθεί για τις επιλογές του που καθυστερούν τη νίκη, όμως το ακροατήριο θορυβεί. Ο Αγαμέμνων τότε τους παρακαλεί να σωπάσουν (Ιλ.Τ.78) :

ἑσταότος μὲν καλὸν ἀκούειν, οὐδὲ ἔοικεν
ὕββάλλειν· χαλεπὸν γὰρ ἐπισταμένῳ περ ἔοντι.
ἀνδρῶν δ' ἐν πολλῷ ὁμάδῳ πῶς κέν τις ἀκούσαι
ἢ εἴποι, βλάβεται δὲ λιγύς περ ἐὼν ἀγορητῆς

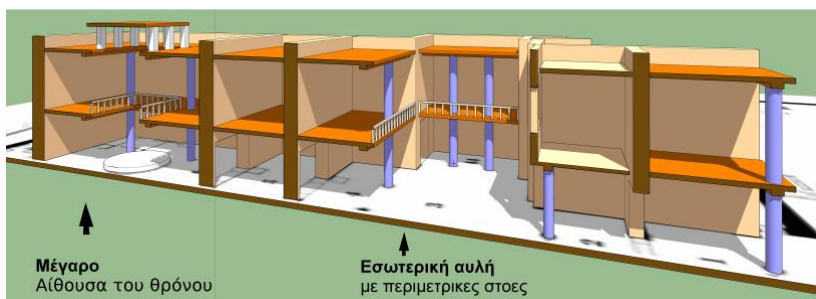
Είναι καλό αυτόν που στήνεται να σας μιλήσει, πρώτα να τον ακούτε,
δεν πρέπει να τον κόβετε στη μέση, πράγμα που δυσκολεύει
ακόμα και τον έμπειρο στα λόγια. Όταν κάποιος μιλά
μέσα σε φασαρία, πως να ακουστεί και τι να πει; Χάνεται ο λόγος του,
κι ας είναι ακόμη ρήτορας με δυνατή φωνή.

Ο θόρυβος αποτελεί στοιχείο που περιγράφεται και επαναλαμβάνεται στην Οδύσσεια και κυρίως στην Ιλιάδα, δίνοντας ένταση στα συμβάντα. Αλλά και το αντίθετό του, η σιωπή, αποκτά αξία που και που. Οι Φαίακες, ακούγοντας τη διήγηση του Οδυσσέα, βυθίζονταν στη σιωπή (οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῆι). Το ίδιο συνέβαινε στις συνελεύσεις των Αχαιών και των Τρώων, όπου μετά από μια σημαντική ομιλία «πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῆι», ώσπου να σηκωθεί να μιλήσει ο επόμενος μετά από αρκετή ώρα (Οδ. Η.154, Θ.234, Π.393, Λ.335, Ιλ. Η.92, Η.398, Θ.29, Ι.430, Ι.693, Κ.218, Κ.313, Ψ.676). Σημειώνεται πως σε κάποια

σημεία, ενώ θα περίμενε κανείς να κυριαρχούνται από έντονους ήχους, εκεί απουσιάζουν, όπως στη Μνηστηροφονία, αν εξαιρέσουμε τα λόγια που ανταλλάσσονται.

4. Αντήχηση

Η αντήχηση στα έπη εμφανίζεται κυρίως μέσα από ένα χαρακτηριστικό επαναλαμβανόμενο μοτίβο, τη φράση «αιθούσης έριδούπου», που μεταφράζεται ως «στην ηχηρή με τις κολώνες αίθουσα» (Χατζηγιακουμής) ή ως «πολύβουη στοά» (Μαρωνίτης) (Οδ. Γ.398, Γ. 494, Η. 345, Ο.145, Ο.191, Υ.176, Υ.189, Π. Ω.323). Η έμφαση δίνεται από το συστατικό «έρι» που σημαίνει «πολύ» και πολλαπλασιάζει τον «δούπο». Εμφανίζεται μια αντιγνωμία ανάμεσα στους μεταφραστές για τη σημασία της λέξης «αίθουσα». Η λέξη ετυμολογικά προέρχεται από το «αΐθω» που σημαίνει «καίω» ή «λάμπω». Η αρχαία αίθουσα δεν ήταν σκοτεινή, τόσο που μας κάνει να πιστεύουμε πως αντιστοιχούσε με εξωτερικό χώρο, δηλαδή με μια στοά. Παλαιότεροι μελετητές, μάλιστα, έτειναν να πιστεύουν πως το «έριδούπου» περιέγραφε τον θόρυβο του αέρα που φυσούσε έξω από την στοά [10]. Οι βοσκοί δένουν τα ζώα τους μέσα στο παλάτι του Οδυσσέα «ὕπ' αιθούση έριδούπω». Η λέξη, όμως, μπορεί και να αναφέρεται στον εσωτερικό χώρο του μεγάρου που φωτιζόνταν από την φωτιά της εστίας. Προφανώς δεν αντιστοιχεί στους εισηγητές να έχουν γνώμη πάνω στο ζήτημα. Περιοριζόμαστε μόνο σε μία επισήμανση για τον χρόνο αντήχησης σε έναν χώρο που αναφέρεται από τον Όμηρο και για τον οποίον έχουμε στοιχεία: το ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο. Στην Οδύσσεια αναφέρεται πως ο Τηλέμαχος φιλοξενείται από τον Νέστορα και πέφτει να κοιμηθεί «ὕπ' αιθούση έριδούπω».

Εικόνα 4.1 Τομή στο ανάκτορο του Νέστορος.
Αριστερά φαίνεται το Μέγαρο και δεξιά η Εσωτερική αυλή

Μπορούμε να υποθέσουμε πως ο Τηλέμαχος κοιμήθηκε στην Εσωτερική Αυλή του παλατιού που περιστοιχίζεται από στοές με κίονες ή μέσα στην αίθουσα του θρόνου με τους κίονες γύρω από την εστία, το Μέγαρο (Εικ. 4.1). Και οι δύο χώροι έχουν δάπεδο από ασβεστοκονίαμα χρωματισμένο, πέτρινους τοίχους επιχρισμένους με πηλό και χρώμα και ξύλινες οροφές και κίονες [11,12]. Με τη βοήθεια της εξίσωσης του Sabine, βλέπουμε πως το Μέγαρο έχει πολύ μεγαλύτερο χρόνο αντήχησης από την Εσωτερική Αυλή (Πιν.4.1). Αν και έχει μικρότερο όγκο (1005 και 1409 m³ αντίστοιχα), η διαφορά οφείλεται στο γεγονός πως η οροφή της Αυλής

είναι ανοιχτή. Ούτε η αντήχηση της Αυλής, όμως, είναι αμελητέα, αν λάβουμε υπ' όψιν πως πρόκειται για υπαίθριο χώρο. Επισημαίνεται, επίσης, πως η Αυλή λειτουργούσε και ως χώρος αναμονής, γεμάτος με κάθε λογής ανθρώπους [13]. Το γεγονός μπορεί να συνέβαλε στη δημιουργία μιας αίσθησης βουής από την ανθρώπινη δραστηριότητα, που δεν ταυτίζεται απαραίτητα με τον χρόνο αντήχησης. Δεν αποκλείεται τέλος η πιθανότητα η βοή να οφείλεται σε πλαταγισμούς (flutter echo) όταν ο ήχος εγκλωβίζεται σε περιοχές των στοών με μικρές διαστάσεις.

Πίνακας 4.1 Χρόνος αντήχησης R_{60} στο Μέγαρο και την Εσωτερική Αυλή

	ν (Hz)	125	250	500	1000	2000	4000
Μέγαρο	R_{60} (sec)	1.01	1.53	2.65	2.55	2.23	1.61
Εσωτερική Αυλή	R_{60} (sec)	0.91	1,04	1,20	1,16	1,11	0,98

Μια ακόμα χαρακτηριστική περιγραφή του φαινομένου της αντήχησης εμφανίζεται με τη φράση «σμερδαλέον κονάβησε». Όταν ο Τηλέμαχος κάποια στιγμή φτερνίστηκε μέσα στο παλάτι του Οδυσσέα, «ἀμφὶ δὲ δῶμα σμερδαλέον κονάβησε», δηλαδή «αντήχησε τρομακτικά» (P.541), τόσο που ακούστηκε από την Πηνελόπη στον πάνω όροφο. (Συμπεραίνουμε μάλιστα από το γεγονός πως τα μέγαρα τότε δεν διέθεταν πολύ καλή ηχομόνωση). Παρόμοια αντήχηση εμφανίζεται και στη σπηλιά του Πολύφημου. Όταν ο Οδυσσέας τον τύφλωσε, εκείνος «μούγγρισε φοβερά κι ολόγυρα αντήχησε η πέτρινη σπηλιά». (σμερδαλέον δὲ μέγ' ὤμωξεν, περὶ δ' ἴαχε πέτριη) (I.395). Η αντήχηση τέλος περιγράφεται σποραδικά σε διάφορα άλλα σημεία, με όρους όπως «περιστεναχίζεται» (Οδ. Κ.10, Ψ.146) ή «δάπεδον δ' ἄπαν ἀμφιμέμυκεν» (Οδ. Κ.227).

5. Σύγκριση Οδύσσειας και Ιλιάδος

Η σύγκριση των ταξινομημένων αποσπασμάτων ανάλογα με το είδος του ηχητικού φαινομένου, αποκαλύπτει μια ενδιαφέρουσα διαφορά ανάμεσα στα δύο έπη: Στην Ιλιάδα κυριαρχεί ο θόρυβος (της μάχης), η επικάλυψη της φωνής από τον θόρυβο και η ένταση της φωνής των πρωταγωνιστών. Σπάνια όμως περιγράφονται φαινόμενα αντήχησης. Αντίθετα, στην Οδύσσεια η αντήχηση κυριαρχεί. Πράγματι, είναι λογικό να συμβαίνει αυτό.

Στην Ιλιάδα τα περισσότερα γεγονότα είναι υπαίθρια ή λαμβάνουν χώρα μέσα στις σκηνές των Αχαιών, που ο ήχος δεν ανακλάται. Η μόνη ανακλαστική επιφάνεια είναι τα πλοία, που «αντηχούν τρομακτικά» όταν οι Αχαιοί ζητωκραυγάζουν. «Αμφὶ δὲ νῆες σμερδαλέον κονάβησαν ἄυσάντων ὑπ' Ἀχαιῶν» (B.333, Π.277). Το μόνο άλλο πράγμα που αντηχεί στην Ιλιάδα είναι τα χάλκινα όπλα των νεκρών πολεμιστών που, πέφτοντας, βροντούν στο έδαφος.

Από την άλλη μεριά, η Οδύσσεια είναι ένα έπος “εσωτερικού χώρου”. Λίγα τμήματα του κειμένου διαδραματίζονται στη θάλασσα ή στο υπαίθρο, αντίθετα με την περιληπτική αφήγηση που συνήθως περιορίζεται στα πάθη του Οδυσσέα στη θάλασσα. Αυτά δεν καταλαμβάνουν παρά μόνο λίγες ραψωδίες. Τα περισσότερα συμβάντα λαμβάνουν χώρα μέσα στις “πολύβουες” στοές, τις αίθουσες και τα δωμάτια των μεγάρων όπως είδαμε, αλλά και σε σπίτια, σπηλιές, καλύβες, εσωτερικές αυλές, ακόμα και στον Άδη που νοούνταν ως ένα κλειστό σπήλαιο. Στη

Νέκυια (Ραψωδία λ) οι νεκροί συγκεντρώνονται με τρομερή ιαχή (θεσπεσίη ιαχή, ήχη θεσπεσίη Λ.42, Λ.633).

Τα ηχητικά φαινόμενα παρακολουθούν αυτή τη διαφοροποίηση κάνοντας την πλοκή ζωντανή και κυρίως αληθοφανή. Ο αναγνώστης νοιώθει πως βρίσκεται μέσα στους χώρους που περιγράφονται. Η παρουσία του ήχου του δίνει την εντύπωση πως είναι όχι μόνο αυτόπτης αλλά και αυτόκοος μάρτυς όσων διαδραματίζονται. Για να το περιγράψουμε με πιο «ελληνικούς» όρους, το «σάουντρακ» ακολουθεί το «σκριπτ». Αν αναλογιστούμε μάλιστα τις σύγχρονες κινηματογραφικές αποδόσεις των επών, συχνά το «σάουντρακ» απογοητεύει, αν έχει κανείς αντίληψη του πρωτοτύπου.

Κλείνοντας, επισημαίνουμε πως η καταγραφή των ηχητικών φαινομένων, εκτός από την κατανόηση των ίδιων των κειμένων μπορεί να συμβάλει και στην άντληση πραγματολογικών στοιχείων που πιθανόν να χρησιμεύουν στην αρχαιολογική έρευνα. Το πιο σημαντικό όμως είναι πως τα ομηρικά έπη, μπορούν να λειτουργήσουν ως διδακτικά παραδείγματα που περιγράφουν με εύγλωττο και γλαφυρό τρόπο τα ακουστικά φαινόμενα σε μια πρωτογενή και κατανοητή μορφή. Όσα σήμερα περιγράφουμε με εξισώσεις, καταλαβαίνουμε πως ένας προσεκτικός παρατηρητής, αν κλείσει λίγο τα μάτια και ανοίξει τα αυτιά του, μπορεί να τα ακούσει και να κατανοήσει την λειτουργία τους, συσχετίζοντάς τα με τον χώρο που τα περιβάλλει και τις ανθρώπινες ενέργειες που τα δημιουργούν.

Αναφορές

- [1] Ομήρου *Οδύσσεια*, Μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτης, Ίδρυμα Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα (2015)
- [2] Ομήρου *Ιλιάδα*, Μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτης, Αγρα, Αθήνα (2006)
- [3] Ομήρου, *Οδύσσεια*, Μετάφραση Μανώλης Κ. Χατζηγιακουμής, Κέντρο Ερευνών και εκδόσεων (2017)
- [4] Ομήρου, *Ιλιάδα*, Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη, Ι. Κακριδή,
- [5] Ευθυμιάτος Διονύσης *Ακουστική και κτιριακές εφαρμογές* Παπασωτηρίου, Αθήνα (2007), σελ. 46.
- [6] Τσινίκας Νίκος *Ακουστικός σχεδιασμός χώρων* University studio press, Θεσσαλονίκη (2005), σελ. 18.
- [7] Αριστοτέλης *Περί Ψυχής*, 420a
- [8] Ευθυμιάτος, ο.π. σελ. 73.
- [9] Σωτηροπούλου Αλεξάνδρα *Ακουστικός σχεδιασμός αιθουσών ακροατηρίου* Ηλεκτρονικό Βιβλίο, (2015), σελ. 25
- [10] Matthaëi Devarii (Ματθαίος Δίβαρης) *Index in Eustathii Commentarios in Homeri Iliadem et Odysseam*, Λειψία (1828), σελ. 17, 176.
- [11] Davis Jack *Πύλος η αμμουδερή. Ιστορικό και αρχαιολογικό ταξίδι από την εποχή του Νέστορα έως τη ναυμαχία του Ναβαρίνου*, Μετάφραση Μάγια Κόμβου, Παπαδήμας Αθήνα (2005), σελ. 116.
- [12] Blegen Carl, Rawson Marion *Οδηγός στο ανάκτορο του Νέστορα*, Μετάφραση Λίτσα Χατζηφώτη, Παπαδήμας Αθήνα (2004)
- [13] Vermeule Emily *Εποχή του χαλκού*, Μετάφραση Θεόδωρος Ξένος, Καρδαμίτσα, Αθήνα (1983), σελ. 191